

ԲԱԺԻՆ 7. ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ
РАЗДЕЛ 7: ГРАЖДАНСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
SECTION 7: CIVIC EDUCATION

UDC 37.017.4
DOI 10.46991/educ-21st-century.v7.i2.300

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԻՄԱՍՏԱՎՈՐՈՒՄԸ
ՀԵՏՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Գալստյան Մարինա

*սոցիոլոգիական գիտությունների թեկնածու,
Կրթական հետազոտությունների և խորհրդատվությունների կենտրոն,
Հայաստանի Հանրապետություն,
galstyanmarina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9396-0550>*

Ամփոփում

Համառոտ ներածական. Հետազոտության նպատակն է քննել Հայաստանում քաղաքացիական կրթական ծրագրերի բարելավման ուղղությունները: Այս հոդվածը փորձ է ներդրում ունենալու երիտասարդների քաղաքացիական կրթության բարելավման ուղղությունների գիտական վերաիմաստավորման գործընթացում՝ հաշվի առնելով հետպատերազմյան հասարակություններին բնորոշ առանձնահատկությունները: Հայաստանում քաղաքացիական կրթության վերաիմաստավորումը պայմանավորված է պատերազմից ու համավարակից հետո հասարակական վերափոխումներով: Այս ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ քաղաքացիական կրթությունը պետք է դուրս գա միայն գիտելիքի փոխանցման շրջանակից և դառնա ինքնության, իմաստի, արժեքային կողմնորոշումների ձևավորման ու ժողովրդավարական ներգրավվածության հարթակ: Հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ մասնակցության օրինաչափությունները մնում են անհավասար. առավել ակտիվ են քաղաքաբնակ աղջիկները, ինչպես պատերազմից առաջ, այնպես էլ հետպատերազմյան շրջանում: Մա ընդգծում է ներառման տարբերակված ռազմավարությունների մշակման անհրաժեշտությունը հատկապես գյուղական երիտասարդների համար: Մեթոդաբանական տեսանկյունից առավել արդյունավետ են փոխգործուն ու պրոբլեմային ուսուցման ձևերը: Դասավանդողները հանդես են գալիս որպես օրինակելի դերակատարներ, ուստի նրանց ընտրությունն ու մեթոդական պատրաստվածությունը կարևոր նշանակություն ունեն: Քաղաքացիական կրթությունը պետք է ամրապնդի երիտասարդների ու համայնքի կապերը՝ խթանելով համագործակցությունը տեղական կառույցների հետ և ապահովելով ծրագրերի շարունակականությունը: Մինևս ժամանակ առկա են մարտահրավերներ՝ ֆինանսական կայունության ու քաղաքացիական ակտիվությունը զբաղվածության դաշտի հետ նույնացնելու հակումների տեսքով: Ուսումնասիրությունը եզրակացնում է, որ քաղաքացիական հասարակության կառույցների ու պետության համագործակցության խորացումը, ինչպես նաև նորարարական աջակցման մեխանիզմների ներդրումը կարևոր պայմաններ են քաղաքացիական կրթության արդյունավետության ու շարունակականության համար: Նորագույն տեխնոլոգիաները դարձել են ժամանակակից քաղաքացիականության առանցքը՝ ազդելով տեղեկացվածության, քաղաքական մասնակցության ու սոցիալական փոխհարաբերությունների վրա: Հետևաբար քաղաքացիական կրթության նպա-

տակադրման և մեթոդաբանական կարևոր ուղղություն պետք է դառնա քաղաքացիական կրթության ու տեխնոլոգիաների քննադատական ըմբռնման համադրումը՝ ընդգրկելով մեդիագրագիտության ու մեդիա բովանդակություն ստեղծելու հմտությունների զարգացումը:

Քանայի բառեր՝ երիտասարդներ, մասնակցություն, քաղաքացիական կրթություն, թվային մասնակցություն, ՀՀ երիտասարդները, հետպատերազմյան հասարակություն:

Հիմնախնդիրը: Հայաստանում երիտասարդների քաղաքացիական կրթության բարելավման ուղղությունները հետպատերազմյան հասարակության համատեքստում:

Հիմնախնդրին առնչվող արդիական հետազոտությունների ու հրատարակությունների վերլուծություն: Լայն իմաստով «քաղաքացիական կրթություն» նշանակում է բոլոր այն գործընթացները, որոնք ազդում են մարդկանց համոզմունքների, պարտավորությունների, կարողությունների ու գործողությունների վրա որպես համայնքների անդամներ կամ ապագա անդամներ [5, 1]:

Քաղաքացիական կրթության վերաբերյալ վերջին հետազոտությունները ձգտում են դուրս բերել, թե որոնք են քաղաքացիական կրթության արդյունավետության՝ ուսանողների քաղաքացիական մասնակցության պատրաստակամության, հասարակական համերաշխության, հասարակական կայունության վրա ազդող գործոնները: Վերջին ուսումնասիրությունները փաստում են, որ ուսուցման որակի բոլոր կողմերը հավասարապես կարևոր չեն ուսանողների մասնակցության պատրաստակամության համար: Մասնավորապես, ուսանողների ներգրավվածության խթանումը ճանաչողական ակտիվացման միջոցով կարծես ավելի մեծ դեր է խաղում, քան նախկինում ենթադրվում էր, ընդ որում՝ ճանաչողական ակտիվացման ու մասնակցության պատրաստակամության միջև կապը միջնորդվում է քաղաքական հետաքրքրությամբ ու քաղաքական գիտելիքներով [2, 1897]: Որոշ հետազոտություններ փաստում են համագործակցության խթանման, դասավանդողների մասնագիտական զարգացման, ուսուցման փորձարարական հնարավորությունների կարևորության մասին [3]: Քաղաքացիական կրթության վերաբերյալ արդի ուսումնասիրություններում նշանակալի տեղ են զբաղեցնում նաև թվային մասնակցության, առցանց կրթական ռեսուրսների, առցանց քաղաքացիական կրթության, մեդիագրագիտության շուրջ գիտական քննարկումները [10]:

Հայաստանում քաղաքացիական կրթության վերաբերյալ ուսումնասիրությունները հիմնականում անդրադառնում են հասարակագիտական առարկաների դասավանդման [1] ու քաղաքացիական կրթության գործիքների արդյունավետությանը: Հայաստանում քաղաքացիական մասնակցության և կրթության առկա գործիքակազմն ու ռեսուրսները, որոնք հիմնականում մշակվել են քաղաքացիական հասարակության կառույցների կողմից, կարիք ունեն առավել հիմնարար գիտական անդրադարձի, ինչի օրինակները արդեն իսկ կան¹⁶:

¹⁶ Քաղաքացիական կրթության կարողունակությունները գնահատելու գործիքը մշակելու ճանապարհին, Գևորգ Տեր-Գաբրիելյան, Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամ, 2021 թ., 64 էջ:

Քաղաքացիական կրթությունը հակամարտությունից հետո հասարակությունների վերականգնման կենտրոնական հենասյունն է: Այն նպատակ ունի ոչ միայն գիտելիքներ տրամադրելու իրավունքների, ինստիտուտների և ժողովրդավարական արժեքների մասին, այլև վերականգնելու սոցիալական վստահությունն ու համերաշխությունը: Հետպատերազմյան համատեքստերը սովորաբար բնութագրվում են պետական ինստիտուտների, մասնատված հանրային ոլորտների ու միջսերնդային տրավմայի նկատմամբ լայնորեն տարածված սկեպտիցիզմով: Նման պայմաններում քաղաքացիական կրթությունը չի կարող սահմանափակվել միայն քաղաքացիության կամ օրենքի պահպանման վերաբերյալ ուսուցմամբ. այն պետք է ակտիվորեն լուծի լեգիտիմության ճգնաժամը: Յ. Հաբերմասը ցույց է տալիս, որ ժողովրդավարությունները կարող են լեգիտիմության ճգնաժամ ապրել (նորմատիվային ճգնաժամ, ռացիոնալության ճգնաժամ, մոտիվացիոն ճգնաժամ), երբ քաղաքացիները կասկածի տակ են դնում ինստիտուտների օրինականությունը, իսկ կրթությունը կարող է կամ վերարտադրել այդ վիճակը կամ նպաստել փոփոխությանը: Թեև Յ.Հաբերմասը շատ քիչ է քննարկել բուն քաղաքացիական կրթության հարցերը, սակայն նրա գաղափարները՝ ծագած Ֆրանկֆուրտյան դպրոցի քննադատական տեսությունից, մեծ ազդեցություն են ունենում քաղաքացիական կրթության հետազոտությունների ու մոտեցումների վրա: Հաբերմասը ցույց է տալիս, թե ինչպես կարելի է սովորեցնել քաղաքացիներին ոչ միայն ընդունել ժողովրդավարության կանոնները, այլև քննադատաբար վերլուծել ինստիտուտների և հանրային ոլորտի գործառությունները, զարգացնել հաղորդակցական հմտություններ ու նպաստել ժողովրդավարության իրական լեգիտիմացմանը [9]

Քաղաքացիական կրթության միջոցով լեգիտիմության ու ժողովրդավարության ճգնաժամի հաղթահարմարման հնարավորությունները կարելի է դիտարկել մի շարք ուղղություններով:

Քաղաքացիական կրթության նպատակները

○ **Կրթության դերը՝ վերարտադրություն, թե՛ փոփոխություն:** Քաղաքացիական կրթությունը կարող է կամ պարզապես պահպանել գոյություն ունեցող իշխանական հարաբերություններն ու նորմերը, կամ դառնալ փոփոխությունների գործիք: Հաբերմասի գաղափարները օգնում են տարբերակել այս երկու հնարավորությունները:

○ **Գիտելիքի շահեր** – Հաբերմասը տարբերակում է տեխնիկական, գործնական ու ազատագրող գիտելիքի շահերը: Քաղաքացիական կրթության համար առանձնապես կարևոր է ազատագրող մոտեցումը, որը նպաստում է քննադատական մտածողությանն ու ազատության ձգտմանը:

○ **Հանրային ոլորտ ու խորհրդատվական ժողովրդավարություն:** Հաբերմասի հանրային ոլորտի ու քննարկողական ժողովրդավարության գաղափարը կարևոր է. քաղաքացիական կրթությունը պետք է սովորեցնի ինչպես հասկանալ, մասնակցել ու քննադատել հանրային խոսույթը:

Քաղաքացիական կրթության մեթոդաբանությունը

○ **Համատեղ ուսուցում:** Մարդիկ սովորում են համատեղ քննարկման ու փորձի միջոցով, և դա պետք է լինի քաղաքացիական կրթության հիմք:

○ **Հաղորդակցական (կոմունիկատիվ) գործողություն:** Կրթությունը պետք է զարգացնի բանավիճելու, լսելու և հիմնավորված երկխոսության, փոխհամաձայնության հասնելու կարողություններ, ոչ թե միայն գործիքային կամ արդյունքահեն մտածողություն:

○ **Քննարկման հարթակներ:** Դասարանները, կրթական միջավայրերը պետք է դառնան իրական քննարկման հարթակներ, ոչ թե միայն գիտելիքի փոխանցման վայր:

Քաղաքացիական կրթության արդյունքները

○ Երիտասարդները պետք է սովորեն քննադատաբար մտածել ինստիտուտների, նորմերի ու իշխանության մասին:

○ Կրթությունը պետք է զարգացնի լսելու, փաստարկելու, համառոտելու ու հիմնավորված երկխոսություն վարելու կարողություններ:

○ Սովորողները պետք է տեսնեն կապերը տեղական, ազգային ու գլոբալ հանրային ոլորտների միջև:

Քաղաքացիական կրթության դժվարություններն ու սահմանափակումները

○ Իրական կյանքում հանրային ոլորտները հաճախ աղավաղված են իշխանությամբ, անհավասարություններով ու մեդիայի շահերով, ուստի «կատարյալ խոսույթի» մոդելը գործնականում դժվար է:

○ Դպրոցները, համալսարանները, կրթական միջավայրերը հաճախ ունեն հիերարխիկ ու ստանդարտացված կառուցվածք, ինչը սահմանափակում է ազատ երկխոսության հնարավորությունները:

○ Պետք է գտնել հավասարակշռություն՝ և՛ զարգացնել քննադատությունը, և՛ պահպանել սոցիալական համախմբվածությունը:

Հետազոտության նպատակն է քննել Հայաստանում քաղաքացիական կրթական ծրագրերի բարելավման ուղղությունները:

Հետազոտության մեթոդաբանությունը ներառում է անհատական հարցազրույցներ, խմբային քննարկումներ ՀՀ երիտասարդների, փորձագետների հետ, ինչպես նաև երիտասարդության վերաբերյալ փաստաթղթերի վերլուծություն՝ իրականացված 2025 թ. մայիս-օգոստոս ամիսներին:

Հետազոտության նորույթը հետազոտական արդյունքների հիման վրա քաղաքացիական կրթական ծրագրերի վերախմաստավորումն է: Այս հոդվածը փորձ է ներդրում ունենալու երիտասարդների քաղաքացիական կրթության բարելավման ուղղությունների գիտական իմաստավորմանը Հայաստանում՝ հաշվի առնելով հետպատերազմյան հասարակություններին բնորոշ առանձնահատկությունները:

Հետազոտության գործնական նշանակությունը: Հետազոտության արդյունքները կարող են օգտակար լինել երիտասարդներին ուղղված քաղաքացիական կրթական ծրագրերի մշակման, բարելավման ու գնահատման համար:

Հիմնական նյութի շարադրանք: Հայաստանում քաղաքացիական կրթության վերաիմաստավորումը պետք է միաժամանակ հաշվի առնի հետպատերազմյան ու հետհամավարակային հասարակական վերափոխումները: Այս գործընթացում առաջնային են երիտասարդների մասնակցության խթանումը, քննադատական մտածողության զարգացումն ու ժողովրդավարական արժեհամակարգի ամրապնդումը: Քաղաքացիական կրթական ծրագրերը պետք է մշակվեն ոչ միայն որպես գիտելիքի փոխանցման հարթակ, այլև ինքնության, իմաստի, արժեքային կողմնորոշման ու գործողության դաշտ՝ հիմք ընդունելով մասնակիցների նախաձեռնողականությունը, ինքնուրույնությունն ու պատասխանատվությունը:

Քաղաքացիական կրթության նպատակները

Քաղաքացիական կրթության նպատակների սահմանման տեսանկյունից առանցքային կարևորություն ունի երիտասարդներին տեղեկատվությունն ու մասնակիցների ընտրությունը: Մի շարք հետազոտություններ փաստում են, որ երիտասարդական ծրագրերում շարունակաբար ավելի ակտիվ են քաղաքաբնակ աղջիկները, ընդ որում՝ նման պատկեր եղել է ինչպես պատերազմից առաջ¹⁷, այնպես էլ հետպատերազմյան իրականությունում: Հետևաբար քաղաքացիական կրթական ծրագրերը կարիք ունեն մշակելու ու կիրառելու մասնակիցների ներառման տարբերակված գործիքներ՝ համայնքային թիրախավորված հանդիպումներ, հաջողված պատմությունների լուսաբանումներ, սոցիալական մեդիայի բովանդակության մշակում ու տարածում:

Հայաստանում քաղաքացիական կրթության ծրագրերը հիմնականում նույն բովանդակային ուղղություններն ունեն, բայց գիտելիքից բացի կարևոր է, թե ինչ սկզբունքներ են սովորեցնում այդ ծրագրերում: Կարևոր են ընդհանուր սկզբունքների վերաբերյալ խորքային գիտելիքների ստացումը, ինչը նրանց կարող է օգնել տարբեր խնդիրներ լուծել: Նման ընդհանրական ուղղություն է քննադատական, վերլուծական մտածողությունը, ինչը կարող է օգնել տարբեր խնդիրներ քննարկել ու հաղթահարել:

Հաշվի առնելով, որ նորագույն տեխնոլոգիաները դարձել են ժամանակակից քաղաքացիության անբաժանելի մաս. այն ձևավորում է մեր տեղեկացվածությունը, քաղաքական մասնակցության ուղիներն ու սոցիալական փոփոխարարությունները, կարիք կա նաև վերաիմաստավորելու քաղաքացիական կրթությունը՝ այն դարձնելով համատեղված գործընթաց, որում ժողովրդավարության ուսուցումն անբաժանելի է տեխնոլոգիաների քննադատական ըմբռնումից [8]: Գրականության մեջ շրջանառվում է «civics of technology»-ի գաղափարը, որը նշանակում է՝ քաղաքացիական կրթությունը պետք է ուսուցանի ոչ միայն ժողովրդավարական արժեքներն ու ինստիտուտները, այլ նաև տեխնոլոգիաների սոցիալական, քաղաքական ու էթիկական հետևանքները [8]: Կարևոր է նաև երիտասարդների քաղաքացիական կրթական ծրագրերում նպատակ սահմանել ոչ միայն տեխնոլոգիաներ

¹⁷ Երիտասարդական աշխատանքի և երիտասարդական աշխատողի վերաբերյալ հետազոտություն. ինստիտուտի ներկայիս վիճակը և կայացման հետևանքները, ԵՄԻԿ ՊՈԱԿ, ԵՆԻԻ, Երևան, 2015:

կիրառելու, մեդիագրագիտությանն ուղղված հմտությունների ձևավորում, այլ նաև մեդիա բովանդակություն ստեղծելու հմտություններ [7]:

Քաղաքացիական կրթության մեթոդաբանությունը

Առհասարակ, քաղաքացիական կրթության արդյունավետության վրա նշանակալի է ոչ թե գիտելիքի, այլ հենց մատուցման ձևի ազդեցությունը, թե ինչ գործողություններ (classroom activities) են կատարում մասնակիցները այդ ուսումնառության ընթացքում [4]: Հետևաբար, կարիք կա շեշտադրել մատուցման ձևի բարելավումը՝ դասավանդման ինտերակտիվ ռազմավարությունների մշակման և կիրառման, պրակտիկ ուսուցման շեշտադրմամբ: Ձևաչափի հետ կապված մյուս կարևոր շեշտադրումը ուղղված է պրոբլեմի վրա հիմնված ուսուցման ավելի շատ կիրառմանը (problem based learning), երբ դասավանդման հիմքում որևէ պրոբլեմային իրավիճակ է, դրա քննարկումը և մասնակցային եղանակով լուծումների, լուծման սցենարների վեր հանումը և քննարկումը: Սա ևս պրակտիկ ուսուցման հնարավորություն է տալիս: Պրակտիկ ուսուցում ասելով երիտասարդները շեշտադրում են համայնքային նախաձեռնություններում առաջացող կոնկրետ խնդիրների քննարկում և լուծում:

Քաղաքացիական կրթության մեջ դասախոսների անձը կարևոր գործոն է որպես օրինակ (role model) ծառայելու համար: Հետևաբար կարևոր է զգուշորեն ու հիմնավոր կատարել դասախոսների, բանախոսների ընտրությունը, որից հետո մեթոդական ու մոտեցումների վերաբերյալ հանդիպումներ կազմակերպել նրանց համար:

Քաղաքացիական կրթական ծրագրերի և նորագույն տեխնոլոգիաների փոխառնչությունները ներկայումս ակադեմիական ու կիրառական հետազոտությունների կարևոր ուղղություն են: Օրինակ՝ առցանց քաղաքացիական կրթության վերաբերյալ հետազոտությունները վկայում են, որ առցանց քաղաքացիական կրթությունը կարող է լինել արդյունավետ գործիք նոր ժողովրդավարություններում, քանի որ այն ապահովում է լայն հասանելիություն ու մասնակցություն՝ նվազեցնելով կրթական ու տարածքային սահմանափակումները [6, 613-630]: Սակայն դրա կայունությունն ու ազդեցությունը ժողովրդավարացման գործընթացների վրա պահանջում են երկարաժամկետ հետազոտություն:

Քաղաքացիական կրթության արդյունքները

Քաղաքացիական կրթական ծրագրերը պետք է ձևավորեն համայնքի հետ սերտ կապ, կապեն երիտասարդին իր համայնքի հետ, նպաստեն համայնքում գործող կառույցների ու դերակատարների հետ համագործակցությանը: Քաղաքացիական կրթական ծրագրերում պետք է աշխատել համայնքի հետ, համայնքում գործող կառույցների հետ, հասկանալ ոչ միայն երիտասարդի, այլ հենց համայնքի խնդիրները, ապահովել կապը երիտասարդի ու իր միջավայրի հետ, ինչը կնպաստի համայնքի հզորացմանը, ծրագրերի շարունակականությանն ու երիտասարդների կողմից պլանավորվող ծրագրերի արդյունավետությանը: Համայնքի հետ սերտ կապը կարող է նաև համայնքում բնակվող երիտասարդի մոտ ձևավորել

մասնակցելու շարժառիթ ու իմաստ:

ՀՀ երիտասարդները ակնկալում են, որ քաղաքացիական կրթական ծրագրեր իրականացնող կառույցները լինել ո՛չ կուսակցական, ո՛չ քաղաքական, սակայն գուրկ չլինեն դիրքորոշումից ու քաղաքական բովանդակությունից, ինչը կրթական կարևոր արդյունքներ կարող է ձևավորել երիտասարդների մոտ:

Քաղաքացիական կրթության դժվարությունները և սահմանափակումները

Կրթական ծրագրեր մշակելու փուլում կարևոր է հասկանալ դրամաշնորհներ տրամադրելու բաղադրիչի ներառման հնարավորությունը, ինչը կարող է կատարել խրախուսական գործառույթ. ֆինանսավորումը նաև անհրաժեշտ է ծրագրային ծախսերը հոգալու համար: Այս իմաստով պետք է նշել, որ հաճախ երիտասարդները դիտարկում են քաղաքացիական ակտիվությունը որպես հիմնական զբաղվածության ոլորտ, հետևաբար ակնկալում են ֆինանսավորում, իսկ եթե երիտասարդը զբաղված է այլ ոլորտում, քաղաքացիական ակտիվությունը աստիճանաբար պակասում է: Կրթական ծրագրերը կարող են մշակել ֆինանսավորման մեխանիզմներ ավելի ցածր տարիքի երիտասարդների համար, իսկ ավելի փորձառու երիտասարդների համար խրախուսման մեխանիզմ կարող են լինել համագործակցությունների ընդլայնումը, կապերի ձևավորումը, ջանքերի մեկտեղումը:

Երիտասարդները ակնկալում են, որ քաղաքացիական համանման կրթական ծրագրեր իրականացնող կազմակերպությունները սերտ համագործակցեն, ձևավորեն շրջանավարտների հարթակ, համակարգեն այդ հարթակը, որտեղ կլինի շարունակական հանդիպումների ավանդույթ: Քաղաքացիական հասարակության կառույցների (ՔՀԿ) միջև համագործակցությունների գործոնը ուժերի, ջանքերի, ռեսուրսների, փորձի մեկտեղման, փոխանակման կարևոր մեխանիզմ կարող է դառնալ, ինչպես նաև օրինակ ծառայել երիտասարդների համար: Քաղաքացիական կրթական ծրագրերում կարևոր է նաև պետության ու ՔՀԿ համագործակցությունը, պետության կողմից ՔՀԿ-ների ֆինանսավորման կարևորությունը: Պետության կողմից ՔՀԿ ֆինանսավորման հարցը կարևորվում է հայաստանյան երիտասարդների կողմից ոչ միայն ծրագրեր իրականացնելու, այլև հասարակական գործունեությունը որպես պետության համար կարևոր, առաջնահերթ գործունեություն դիտարկելու տեսանկյունից:

Եզրակացություն

Հայաստանում քաղաքացիական կրթության վերաիմաստավորումը պայմանավորված է հետպատերազմյան ու հետհամավարակային փոփոխություններով, ինչը միաժամանակ պահանջում է երիտասարդների մասնակցության խթանում, քննադատական մտածողության զարգացում ու ժողովրդավարական արժեքների ամրապնդում: Քաղաքացիական կրթական ծրագրերը պետք է դիտվեն ոչ միայն որպես գիտելիքի փոխանցման, այլ նաև ինքնության, իմաստի ու արժեքների ձևավորման հարթակ: Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ ծրագրերում առավել ակտիվ են քաղաքաբնակ աղջիկները, ինչն ընդգծում է մասնակցության խթանման նոր գործիքների անհրաժեշտությունը՝ համայնքային հանդիպումներ, հաջողված

պատմությունների տարածում, սոցիալական մեդիայի ակտիվ կիրառում:

Մեթոդաբանական առումով կարևորվում է փոխգործուն ուսուցումը, պրակտիկ ու պրոբլեմային ուսուցման գործիքների կիրառվումը: Դասախոսները հանդես են գալիս որպես օրինակելի դերակատարներ, հետևաբար նրանց ընտրությունն ու մեթոդական պատրաստվածությունը վճռորոշ են: Վերջնարդյունքում ծրագրերը պետք է կապեն երիտասարդներին համայնքի հետ՝ նպաստելով կառույցների հետ համագործակցությանն ու ծրագրերի շարունակականությանը:

Միևնույն ժամանակ կրթական նախաձեռնությունները բախվում են ֆինանսական ու կազմակերպական սահմանափակումների: Երիտասարդները հաճախ քաղաքացիական ակտիվությունը դիտարկում են որպես հիմնական զբաղվածության ոլորտ՝ ակնկալելով դրամաշնորհներ կամ համագործակցության խրախուսական այլ մեխանիզմներ: Կարևոր է նաև ՔՀԿ-ների և պետության միջև համակարգված համագործակցությունը, շրջանավարտների հարթակների ձևավորումն ու երիտասարդների շարունակական ներգրավումը՝ ծրագրերի ազդեցությունը երկարաժամկետ դարձնելու համար:

RE-CONCEPTUALISING YOUTH CIVIC EDUCATION IN POST-WAR ARMENIA

Marina Galstyan

PhD in Sociology,

Center for Educational Research and Consulting,

Republic of Armenia,

galstyanmarina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9396-0550>

Summary

The purpose of the research is to examine the directions for improving civic education programs in Armenia. The postwar and post-pandemic context in Armenia has created new challenges and opportunities for rethinking education, and civic education as well. This article is an attempt to contribute to the scientific understanding of the directions for improving civic education of young people in Armenia, taking into account the main features of the post-war society. The re-conceptualising of civic education in Armenia is conditioned by the war and the pandemic, a combination of social transformations. This study shows that civic education should go beyond the scope of only transferring knowledge and become a platform for formation of identity, meaning, values and democratic engagement.

The results of the research indicate that the patterns of participation remain uneven. Urban girls are more active, both before the war and in the post-war period. This clarifies the necessary strategy for the differentiated development of inclusion for rural youth. Interactive and problem-based learning forms are the most effective methodologically. Teachers act as exemplary performers, therefore their choice and methodological structure should have. Civic education should maintain the connections of young people, promoting cooperation with local structures and ensuring the continuity of programs. At the same time, there are challenges.

The latest technologies have become the core of modern citizenship, affecting awareness, political participation and social relations. Therefore, the purposefulness and methodological right of civic education should become a combination of civic education and

a critical understanding of technologies.

This study contributes to the growing body of research on civic education in transitional societies, offering evidence-based recommendations for rethinking civic education in Armenia. It calls for inclusive, community-driven, and digitally integrated approaches that empower youth and reinforce democratic values in a postwar context.

Keywords: youth, participation, civic education, digital participation, youth in Armenia, post-war society.

ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ ГРАЖДАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ МОЛОДЕЖИ В ПОСЛЕВОЕННОЙ АРМЕНИИ

Галстян Марина

*Кандидат социологических наук,
Центр по образовательным исследованиям и консультаций,
Республика Армения,
galstyanmarina@gmail.com*

Аннотация

Введение. Целью исследования является изучение направлений совершенствования программ гражданского образования в Армении. Данная статья представляет собой попытку внести вклад в научное понимание направлений совершенствования гражданского образования молодёжи в Армении с учётом особенностей, характерных для послевоенных обществ. Переосмысление гражданского образования в Армении обусловлено сочетанием социальных преобразований после войны и пандемии. Данное исследование показывает, что гражданское образование должно выйти за рамки передачи знаний и стать платформой для формирования идентичности, смысла, ценностной ориентации и демократической активности. Результаты исследования свидетельствуют о том, что модели участия остаются неравномерными: городские девушки более активны как до войны, так и в послевоенный период. Это подчёркивает необходимость разработки дифференцированных стратегий инклюзии, особенно для сельской молодёжи. С методической точки зрения, интерактивные и проблемно-ориентированные формы обучения более эффективны. Учителя выступают в качестве образцовых участников, поэтому их отбор и методическая подготовка имеют большое значение. Гражданское образование должно укреплять связи между молодёжью и сообществом, способствуя сотрудничеству с местными структурами и обеспечивая преемственность программ. В то же время существуют вызовы, связанные с финансовой устойчивостью и тенденцией отождествлять гражданский активизм со сферой занятости. В исследовании сделан вывод о том, что углубление сотрудничества между организациями гражданского общества и государством, а также внедрение инновационных механизмов поддержки являются важными условиями эффективности и преемственности гражданского образования. Новейшие технологии стали стержнем современной гражданственности, влияя на осведомленность, политическое участие и общественные отношения. Поэтому важным направлением в целеполагании и методологической направленности гражданского образования должно стать сочетание гражданского образования с критическим осмыслением технологий, включая развитие медиаграмотности и навыков создания медиаконтента.

Ключевые слова: молодежь, участие, гражданское образование, цифровое участие, молодежь в Армении, послевоенное общество.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Sargsyan H.L., Harutyunyan M.L., Hasarakagitutyun ararkayi dery Hayastani Hanrapetutyunum qaghaqatsiakan hasarakutyun zargacman hamateqstum. Of Russian-Armenian University (Series: Humanities and Social Sciences), 2022, S. 200. (in Armenian)

2. Alscher P., Ludewig U., McElvany N., Civic education, teaching quality and students' willingness to participate in political and civic life: Political interest and knowledge as mediators. *Journal of Youth and Adolescence*, T. 51, №. 10, 2022, C. 1886-1900.
3. Altaany H.M., Civic education and its role in social stabilization: A comprehensive review. Available at SSRN 5002738, 2024.
4. Claassen R.L., & Monson J.Q., *Does Civic Education Matter? The Power of Long-Term Observation and the Experimental Method*. *Journal of Political Science Education*, 11(4), 2015.
5. Crittenden J., Levine P., *Civic education*, 2007.
6. Finkel E., Neundorf S., Rascón Ramírez A., Can online civic education induce democratic citizenship? Experimental evidence from a new democracy. *American Journal of Political Science*, T. 68, №. 2, 2024, C. 613-630.
7. Gordon E., Mihailidis P. (ed.), *Civic media: Technology, design, practice*. MIT Press, 2022.
8. Krutka D.G., Heath M.K., Smits R.M., Toward a civics of technology. *Journal of Technology and Teacher Education*, T. 30, №. 2, 2022, C. 229-237.
9. Morrow R.A., Habermas and civic education. *Handbook of Civic Engagement and Education*. Edward Elgar Publishing, 2022, C. 28-41.
10. Reuter A., Scharf T., Digital civic engagement in later life. *Civic Engagement in Later Life*, 2025, C. 122.

Получено: 26.09.2025

Рассмотрено: 13.10.2025

Принято: 20.10.2025

Received: 26.09.2025

Reviewed: 13.10.2025

Accepted: 20.10.2025

© The Author(s) 2025

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License